

1984 sau despre încălcarea dreptului la liberă exprimare

1984, or On the Violation of the Right to Freedom of Expression

Maria-Alexia TĂTARU¹

Rezumat: Romanul *1984*, scris de George Orwell, aduce în prim-plan o ipoteză sumbră a unui viitor distopic, ce înglobează consecințele nefaste ale totalitarismului. Astfel, drepturile omului ajung să fie suprimate, individul fiind redus la tăcere. Dreptul la liberă exprimare este consacrat în art. 19 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, care a fost adoptată la 10 decembrie 1948, suprapunându-se astfel cu perioada în care a fost scris și publicat romanul lui Orwell. Winston Smith, personajul principal în vârstă de 39 de ani, lucrează la Ministerul Adevărului și are sarcina de a modifica toate informațiile care nu sunt în concordanță cu idealurile Partidului, ceea ce pare de-a dreptul absurd, având în vedere faptul că încă de la începutul romanului aflăm că acesta ține un jurnal în care își notează cele mai ascunse gânduri. Jurnalul său comportă o dublă valență: pe de o parte, acesta este modul lui de a se revolta împotriva unui sistem dictatorial, iar pe de altă parte, jurnalul este unicul mijloc care îl menține conectat la adevăratele lui simțăminte. Tocmai încălcarea dreptului la liberă exprimare este factorul care declanșează criza interioară a lui Winston Smith, conflictul acestuia fiind unul vizibil pe tot parcursul romanului. Astfel, personajul principal se afundă tot mai mult într-o incertitudine densă, temerile stârnite de controlul politic exercitat asupra poporului fiind sursa acestei degringolade. Alienarea lui Winston Smith este cauzată atât de mijloacele de represiune politică, cât și de nesiguranța care plutește în jur și care determină suspiciunile acestuia. În acest fel, frica reușește să acapareze ființa umană, fiind unul dintre elementele nelipsite ale terorii care le este insuflată cetățenilor de către regimul totalitar. Așadar, suprimarea dreptului la liberă exprimare nu doar că reduce ființa, ci o anulează de-a dreptul, anihilând-o. Într-o astfel de lume distopică, individul devine un pion singur pe o tablă de șah, care poate fi mutat doar înainte, și niciodată înapoi, aflat în prima linie și predispus la a fi sacrificat oricând.

Cuvinte-cheie: totalitarism, liberă exprimare, represiune politică, alienare.

Abstract: The novel *1984*, written by George Orwell, brings to the forefront a bleak hypothesis of a dystopian future, encompassing the harmful consequences of totalitarianism. Thus, human rights end up being suppressed, the individual reduced to silence. The right to freedom of expression is enshrined in Article 19 of the Universal Declaration of Human Rights, adopted on December 10, 1948, overlapping with the period during which Orwell's novel was written and published. Winston Smith, the 39-year-old

¹ Student, Facultatea de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, e-mail: allexia_tataru@yahoo.com.

main character, works at the Ministry of Truth, tasked with altering all information that does not align with the Party's ideals – something utterly absurd, given that from the very beginning of the novel we learn that he keeps a journal in which he records his most hidden thoughts. His journal carries a dual meaning: on the one hand, it represents his way of revolting against a dictatorial system; on the other hand, it is the only means that keeps him connected to his true feelings. It is precisely the violation of the right to freedom of expression that triggers Winston Smith's inner crisis, a conflict that remains visible throughout the novel. As a result, the protagonist sinks deeper and deeper into a dense uncertainty, his fears – stirred by the political control exercised over the people – becoming the source of his downfall. Winston Smith's alienation is caused both by the instruments of political repression and by the atmosphere of insecurity that fuels his suspicions. In this way, fear manages to seize the human being, becoming one of the essential elements of the terror instilled in citizens by the totalitarian regime. Therefore, the suppression of the right to free expression not only diminishes the human being but outright annihilates it. In such a dystopian world, the individual becomes a lone pawn on a chessboard, one that can only be moved forward, never backward, standing on the front line and always exposed to sacrifice.

Keywords: totalitarianism, freedom of expression, political repression, alienation.

1. Introducere

Libertatea de exprimare, concept pe care se sprijină orice democrație, este suprimată în universul orwellian care prezintă consecințele nefaste ale încălcării unui drept fundamental al individului. Astfel, romanul lui George Orwell propune o viziune distopică a unui viitor mai degrabă sumbru. Winston Smith, personajul principal, este un bărbat în vârstă de 39 de ani, victimă a propriei banalități, ce dorește să își depășească condiția printr-o posibilă revoltă împotriva conducătorului suprem – reprezentat de Fratele cel Mare – și, implicit, a sistemului.

Dreptul la liberă exprimare este consacrat în Declarația Universală a Drepturilor Omului (DUDO)², care a fost adoptată la 10 decembrie 1948, suprapunându-se astfel cu perioada în care a fost scris și publicat romanul lui Orwell. Tocmai încălcarea dreptului la liberă exprimare este factorul care declanșează criza interioară a lui Winston Smith, conflictul acestuia fiind unul vizibil pe tot parcursul romanului. Astfel, personajul principal se afundă tot mai mult într-o incertitudine densă, temerile stârnite de controlul politic exercitat asupra poporului fiind sursa acestei degringolade. Alienarea lui Winston Smith este cauzată atât de mijloacele de represiune politică, cât și de nesiguranța care plutește în jur și care determină suspiciunile acestuia. În acest fel, frica reușește să acapareze ființa umană, fiind unul dintre elementele nelipsite ale terorii care le este insuflată cetățenilor de către regimul totalitar.

² Orice om are dreptul la libertatea opiniilor și exprimării; acest drept include libertatea de a avea opinii fără imixtiune din afară, precum și libertatea de a căuta, de a primi și de a răspîndi informații și idei prin orice mijloace și independent de frontierele de stat (art. 19 DUDO).

2. Dezumanizarea ființei – consecință firească a încălcării dreptului la liberă exprimare

Un veritabil „motiv anticipativ” (conform lui Boris Tomașevski)³ îl constituie chiar cântecul despre castan din prima parte, reiterat și în final – asemenea unui ecou –, încheind astfel în mod ciclic romanul. Versurile cântecului sunt tocmai ceea ce frapează la această scenă aparent lipsită de importanță („Sub castanul înfrunzit, / m-ai înșelat, te-am fraierit; / și-unul, și-altul, păcălit, / stăm sub castanul înfrunzit.”)⁴. Smith se află la cafenea, însă nu-și aduce aminte motivul pentru care el este în acel loc și, în fond, la o analiză mai atentă, scena pare de-a dreptul absurdă. Chiar dacă tabla de șah care apare aici nu este folosită, ea prefigurează finalul romanului, o partidă de șah în care Smith însuși va juca, însă nu cu sistemul, așa cum am fi tentați să credem la începutul romanului, având în vedere vădita lui aversiune față de acesta, ci cu sine, transformându-se astfel într-un simplu pion.

Finalul romanului este de-a dreptul zguduitor, protagonistul atingând apogeul alienării: „a câștigat bătălia cu el însuși”⁵. La șah, bătălia este una simbolică, între alb și negru sau între lumină și întuneric, sugerând forțele antagonice și o oarecare dualitate de tipul yin/yang, probabil conflictul interior al personajului principal, lupta pe care o duce cu sine. Câștigul din finalul romanului, prefigurat încă de la prima partidă de șah pe care Smith o joacă tocmai împotriva sa, se dovedește a fi, de fapt, în favoarea sistemului opresiv.

Interesant este și modul în care societatea se raportează la indivizi, proletariatul nu constituie decât un instrument al Partidului, iar oamenii sunt priviți prin prisma unui simplu colectiv, a unui tot unitar, pierzându-și astfel identitatea și atributul individualității. Rând pe rând, aceștia sunt îndoctrinați, „reeducați” de către Partid prin diverse mijloace, cum ar fi: cultul personalității, poliția politică sau chiar tortura. Oamenii ajung, asemenea lui Winston Smith, simpli pioni în jocul marilor puteri politice care odată început, nu se poate termina decât cu victoria uneia dintre părți. Astfel, romanul ilustrează o lume distopică în care libertatea este suprimată, idee susținută de sloganul apărut în carte: „RĂZBOIUL ESTE PACE. / LIBERTATEA ESTE SCLAVIE. / IGNORANȚA ESTE PUTERE”.⁶ Într-o lume antagonică ce pare atât de îndepărtată, dar totodată periculos de aproape de vremurile pe care le trăim în prezent, scindarea personajului principal pare una normală, cristalizându-se sub forma unei consecințe firești a dezumanizării ființei.

³ A se vedea B. Tomașevski, *Teoria literaturii. Poetica*, trad. L. Teodorescu, Editura Univers, București, 1973.

⁴ G. Orwell, *1984*, trad. M. Gafița, Editura Litera, București, 2021, p. 113.

⁵ *Ibidem*, p. 413.

⁶ *Ibidem*, p. 16.

3. Limbajul și scrierea – mijloace ale exprimării

Rolul lui Smith în cadrul Ministerului Adevărului este unul interesant, dacă ar fi să îl privim în raport cu credințele acestuia: el are sarcina de a modifica toate informațiile care nu sunt în concordanță cu idealurile Partidului. Acest aspect pare de-a dreptul absurd, având în vedere faptul că încă de la începutul romanului aflăm că protagonistul ține un jurnal în care își notează cele mai ascunse gânduri. Jurnalul său comportă o dublă valență: pe de o parte, acesta este modul lui de a se revolta împotriva unui sistem dictatorial, iar pe de altă parte, jurnalul este unicul mijloc care îl menține conectat la adevăratele lui simțăminte.

Așa cum observă lingvistul Ferdinand de Saussure, limbajul și scrierea sunt două sisteme de semne diferite, cel de-al doilea fiind, de fapt, un substitut al primului.⁷ Atunci când cenzura domină ființa și anulează libertatea de exprimare pe care aceasta ar fi avut-o în mod normal, intervine necesitatea de a găsi o alternativă care să permită scăparea – cel puțin la nivel metaforic – a ființei. În acest mod, găsim justificarea personajului principal de a folosi jurnalul: o cale de a sfida realitatea din jurul său, tocmai printr-un proces transformator, ce substituie scrisul vorbirii. Dacă vorba, odată rostită, se poate altera atât timp cât nu este reînviată prin amintire, scrisul are calitatea de a dăinui în timp. Astfel, putem face o paralelă între 1984 și celebrul roman al lui Mihail Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, pe care acesta l-a rescris de mai multe ori din memorie tocmai pentru că „manuscrisele nu ard”⁸, așa cum spune Woland, personajul ce reprezintă răul absolut. Totuși, cele două forțe (bine-rău) nu pot decât să coexiste, pentru că acestea, prin însăși esența lor, se constituie într-un veritabil binom primordial – ceea ce ne amintește de un schimb de replici dintre două personaje ale unei alte creații cu deschidere la parabola umană, servind drept „hipotext”⁹ pentru romanul lui Bulgakov, ce are următorul motto¹⁰: „Cine ești tu, la urma urmei, spune? // O parte din acea putere / Ce veșnic răul îl voiește / Și veșnic face numai bine.” – *Faust*, Goethe). Reiterând mitul faustic, romanul *Maestrul și Margareta* pornește de la premisa veșnicului conflict arhetipal bine-rău, explorat adeseori în literatură.

4. Interdependența idee-formă

Un alt element ce încalcă dreptul la liberă exprimare este reprezentat chiar Nouvorba¹¹ care, chiar dacă nu este utilizată în totalitate, ci împreună cu Vechivorba¹², capătă din ce în ce mai mult teren. Scopul acesteia este să facă imposibilă orice idee diferită de principiile SOCENG-ului (Socialismului Englez);

⁷ F. de Saussure, *Scrieri de lingvistică generală*, Editura Polirom, Iași, 2003, trad. L. Botoșineanu, p. 24, pp. 131-133.

⁸ M. Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, trad. N. Radovici, Editura Polirom, Iași, 2014, p. 352.

⁹ A se vedea G. Genette, *Palimpsests. Literature in the Second Degree*, University of Nebraska Press, 1997, trans. C. Newman, C. Doubinsky.

¹⁰ M. Bulgakov, *op. cit.*, p. 5.

¹¹ Aceasta este limba oficială din romanul 1984, scris de George Orwell.

¹² Așa apare denumită engleza standard, în romanul mai sus amintit.

vedem, așadar, că nu doar exprimarea va fi afectată, ci și gândirea care presupune, de asemenea, utilizarea cuvintelor. Această idee se regăsește și în teoria semnului lingvistic, înaintată de către Ferdinand de Saussure¹³, ce presupune asocierea prin gândire a unui semnificant și a unui semnificat. În timp ce semnificantul se referă la forma cuvântului, semnificatul face apel la ideea acelui cuvânt. Astfel, Partidul atinge o nouă limită, aceea de a încălca dreptul la libertatea gândirii¹⁴.

Logosul nu înseamnă numai cuvântul, fraza, discursul, ci și rațiunea și inteligența, ideea și sensul profund al ființei.¹⁵ Chiar și în cele mai întunecate perioade ale istoriei, cuvintele au fost arma intelectualilor și, controlând exprimarea prin cuvinte, se anihilează orice posibilă scăpare prilejuită de acestea.

5. Dilemele existențiale ale omului modern

De asemenea, putem trasa o paralelă între romanul lui George Orwell și *Eseu despre orbire*, al lui José Saramago, ce pare a reitera *Rinocerii* lui Eugen Ionescu, aducând în prim-plan neîncrederea autorului în societatea contemporană, care generează dilemele existențiale ale omului modern. Atât metamorfozarea oamenilor în rinoceri, cât și epidemia de orbire constituie simboluri ale unei societăți decadente, care ajunge să fie coruptă într-un ritm accelerat. A nu vedea sau a nu te putea exprima liber înseamnă, de fapt, anularea ta ca ființă umană. După cum însuși Saramago mărturisea, „*Eseu despre orbire* este o *imago mundi*: viziunea înspăimântătoare a unei lumi tragice. [...] Romanul nu va vărsa lacrimi pentru suferințele personajelor inventate, ci va țipa în fața acestei interminabile și absurde dureri a lumii.”

Ochiul, organ al percepției vizuale, este cunoscut drept simbolul percepției intelectuale¹⁶, iar în romanul lui Saramago orbirea surprinde imoralitatea unei societăți decadente, fapt prefigurat chiar din motto-ul acestuia: „Dacă poți privi, vezi. Dacă poți vedea, observă.” (*Cartea sfaturilor*)¹⁷. Discriminarea dintre cele trei verbe este una fină. Dacă a privi înseamnă a îndrepta ochii spre ceva, a vedea presupune o acțiune mai complexă, întrucât de această dată operează percepția. În fine, a observa înseamnă a examina cu atenție, ceea ce inevitabil sugerează și capacitatea de a discerne. Nu întâmplător Saramago a ales orbi în romanul său, absența luminii sau întunericul înseamnă, de fapt, negru. „Plasat astfel dedesubtul lumii, negrul exprimă pasivitatea absolută, starea de moarte deplină și invariantă.”¹⁸ Iar refuzul de a vedea înseamnă a te complăcea în întunericul veșnic. „A fi orb înseamnă

¹³ F. de Saussure, *op. cit.*, pp. 76-77, pp. 332-333.

¹⁴ Orice om are dreptul la libertatea gândirii, de conștiință și religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea, singur sau împreună cu alții, atât în mod public, cât și privat, prin învățătură, practici religioase, cult și îndeplinirea riturilor (art. 18 DUDO).

¹⁵ J. Chevalier, A. Gheerbrant (coord.), *Dicționar de simboluri*, Editura Polirom, Iași, 2009, trad. M. Slăvescu, L. Zoicaș (coord.), p. 323.

¹⁶ *Ibidem*, p. 637.

¹⁷ J. Saramago, *Eseu despre orbire*, trad. M. Caragea, Editura Polirom, Iași, 2013, p. 7.

¹⁸ J. Chevalier, A. Gheerbrant, *op. cit.*, p. 614.

pentru unii a ignora realitatea lucrurilor, a nega evidența.”¹⁹ Dar personajul lui Saramago înaintează o ipoteză interesantă din acest punct de vedere, și anume „întunericul în care trăiau orbii nu era, de fapt, decît simpla absență a luminii”²⁰, ceea ce duce cu gândul la binomul primordial lumină-întuneric – reiterat din perspectivă antitetică. Astfel, este sugerată o oarecare dualitate de tipul yin/yang, ale cărei elemente dependente în această relație nu se pot defini decît în raport de contradicție, ceea ce încalcă tocmai regula formei afirmative a definiției din logica aristotelică. Încă din cele mai vechi timpuri, „lumina urmează întunericului (*Post tenebras lux*), atît în ordinea manifestării cosmice, cît și în cea a iluminării interioare”²¹. Înainte de Geneză, cele două elemente – lumină și întuneric – erau eterogene; ulterior, după separare, putem observa o intruziune a luminii în întuneric și viceversa, uneori cu scopul de a simboliza valori alternative, redând maniheismul atît de necesar și imposibil de evitat. Tot așa este privită și libertatea, în raport cu lipsa acesteia, întrucît nu poate fi definită decît gândindu-ne la absența ei; nu știm cu adevărat ce reprezintă libertatea pînă nu ajungem să fim lipsiți de aceasta. Unde începe și unde se termină libertatea? Libertatea începe cu propria persoană și se sfârșește atunci când interferează cu libertatea altuia.

Așa cum mai menționează Saramago, „anumiți autori, printre care mă includ, privilegiază, în poveștile pe care le spun, nu istoria pe care au trăit-o sau o trăiesc (fugind astfel de capcanele confesionalismului literar), ci istoria propriei memorii, cu exactitățile și scăpările ei, cu minciunile ei care sunt în același timp adevăruri și adevărurile ei care nu se pot feri de a fi în același timp minciuni. Dacă mă gândesc bine, eu sunt numai memoria pe care o am, și aceasta este singura istorie pe care vreau și pot s-o povestesc”, pentru că, așa cum este reiterat și în 1984, „cine controlează trecutul controlează viitorul; cine controlează prezentul controlează trecutul”²².

6. Concluzii

Romanul scris de George Orwell aduce în prim-plan ființa sufocată de consecințele nefaste ale încălcării unui drept fundamental, și anume libertatea de exprimare. Cuvintele reprezintă descătușarea gândului și transpunerea acestuia în planul realității, al concretului. Confruntat cu o lume a contrastelor, sinele ajunge divizat între dorința de exprimare și îngrădirea acesteia, pricinuită de regimul totalitar.

Deopotrivă manifest literar și radiografie a totalitarismului, romanul 1984, scris de George Orwell reușește să tragă un semnal de alarmă asupra ororilor secolului XX și, implicit, asupra dilemelor omului modern, sufocat pînă la disperare, pînă la „țipătul” existențialist chiar. „Cuvîntul este simbolul cel mai pur al

¹⁹ *Ibidem*, p. 653.

²⁰ J. Saramago, *op. cit.*, p. 13.

²¹ J. Chevalier, A. Gheerbrant, *op. cit.*, p. 537.

²² G. Orwell, *op. cit.*, p. 56.

manifestării ființei, a ființei care se gîndește pe sine și se exprimă singură sau a ființei care este cunoscută și prezentată de un altul.”²³

Referințe:

Declarația Universală a Drepturilor Omului, disponibil la https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf, accesat la data de 7 aprilie 2025

Bulgakov, M., *Maestrul și Margareta*, trad. N. Radovici, Editura Polirom, Iași, 2014,.

Chevalier J., Gheerbrant A. (coord.), Dicționar de simboluri, Editura Polirom, Iași, 2009, trad. M. Slăvescu, L. Zoicaș (coord.).

Genette, G., *Palimpsests. Literature in the Second Degree*, University of Nebraska Press, 1997, trans. C. Newman, C. Doubinsky

Ionesco, E., *Teatru VI: Noul locatar. Rinocerii*, trad. V. Russo, V. Zografi, ed. a II-a, Editura Humanitas, București, 2017.

Orwell, G., *1984*, Editura Litera, trad. M. Gafița, București, 2021.

Saramago, J., *Eseu despre orbire*, trad. M. Caragea, Editura Polirom, Iași, 2013,.

Tomașevski, B., *Teoria literaturii. Poetica*, trad. L. Teodorescu Editura Univers, București, 1973.

²³ J. Chevalier, A. Gheerbrant, *op. cit.*, p. 323.

